

Wojciech Chudzik

Rozwój rolnictwa w Centralnym Okręgu Przemysłowym – prezentacja źródeł

Rocznik Samorządowy 5, 91-100

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.



Wojciech Chudzik Wydział Humanistyczny UMCS w Lublinie

Rozwój rolnictwa w Centralnym Okręgu Przemysłowym – prezentacja źródeł

The development of the agriculture in the Central Industrial District – presentation of the sources

przesłanie tekstu: 11 kwietnia 2016 r., ocena redakcji: 24 czerwca 2016 r., recenzja: 26 czerwca 2016 r., akceptacja do druku: 5 sierpnia 2016 r.

Abstrakt: Artykuł dotyczy problematyki rozwoju rolnictwa w Centralnym Okręgu Przemysłowym (COP), tworzonym w latach 1937–1939. Rolnictwo na terenie COP stanowiło główne źródło utrzymania miejscowej ludności. Było nierozzerwalnie związane z procesem industrializacji i urbanizacji tych terenów. Artykuł ma charakter źródłoznawczy. Omówiono w nim przykłady źródeł, dotyczących m.in. rozwoju przemysłu rolno-spożywczego, podniesienia produktywności, ustroju rolnego oraz zagospodarowania terenów rolnych. Przy okazji omawiania źródeł starano się ukazać takie problemy rolnictwa, które znalazły się w obszarze zainteresowań różnych koncepcji ekonomicznych. Biorąc pod uwagę ilość i różnorodność źródeł, temat rolnictwa w COP może stać się bowiem tematem monografii naukowej.

Słowa kluczowe: Centralny Okręg Przemysłowy, rolnictwo

Abstract: The paper concerns the problems of agriculture progress in the Central Industrial Region (CIR). The CIR was created in the years 1937–1939. The agriculture in CIR, which was the main source of livelihood of the local population, was linked with the local industrialization and urbanization processes. The aim of this article is to assess the sources relating to the agriculture progress in CIR. It focuses on sources concerning i.e. progress of agricultural industry, rising productivity and the agricultural system of the CIR. The case of agricultural lands development is also mentioned in the text. During the discussion of sources, also the problems of agriculture and their treatment by different economic system is analyzed. This paper proves that the agriculture in the CIR can be a subject of a separate monography.

Keywords: agriculture, Central Industrial District

Centralny Okręg Przemysłowy, zlokalizowany na terenie województw krakowskiego, lwowskiego, kieleckiego i lubelskiego, uznać trzeba za największe dzieło gospodarczej inicjatywy przedwojennego państwa polskiego. Jego budowa została ogłoszona w Sejmie

na początku 1937 roku. W planach inwestycyjnych nakreślono szerokie perspektywy rozwoju infrastruktury i przemysłu. Najważniejsze założenia tych planów omawiano w prasie. Budziły one uznanie wielu grup społecznych i znacznej większości środowisk politycznych. Pełne brzmienie nazwy COP wskazuje, że miał być on terenem, na którym miał zostać zlokalizowany szereg zakładów przemysłowych. Twórcy koncepcji COP obrali sobie za cel uprzemysłowienie zacofanych gospodarczo, z powodu prowadzonej przez polityki zaborców, części ziem Drugiej Rzeczypospolitej, stanowiącej styk dwóch cesarstw: rosyjskiego i austriackiego. Polityka zaborców nie sprzyjała uprzemysłowieniu terenów byłej Rzeczypospolitej. Ponadto kordon zaborczy negatywnie wpływał chociażby na układ sieci komunikacyjnej. Ogólnie rzecz biorąc, gospodarka odrodzonego w 1918 r. państwa polskiego napotykała problemy w wielu dziedzinach. Przemysł stanowił ważną część gospodarki Polski, jednakże był niedostatecznie rozwinięty w stosunku do realnych potrzeb. Podstawę gospodarki polskiej stanowiło rolnictwo. Na terenie COP stanowiło ono szczególnie ważne źródło utrzymania ludności. Nie oznacza to jednak, że było ono dobrze rozwinięte. Dążono dlatego do podniesienia poziomu rolnictwa oraz do takiego przekształcenia struktury zatrudnienia, aby przemysł stanowił źródło utrzymania nawet do 50% ludności. Rolnictwo nowego okręgu przemysłowego również wymagało rozwoju i poniesienia znacznych na to nakładów. Modernizacja rolnictwa w COP znalazła swoje liczne praktyczne odniesienia w prowadzonej polityce gospodarczej. Moim zdaniem, problematyka ta mogłaby zostać poruszona w dedykowanej temu zagadnieniu monografii

Celem przedkładanego artykułu nie jest omówienie problematyki rolnictwa w COP, lecz podjęcie próby krótkiego przedstawienia przykładów źródeł pisanych, zawierających informacje odnoszące się do rozwoju rolnictwa na terenie tej największej inwestycji gospodarczej Drugiej Rzeczypospolitej. Dzięki przytoczeniu źródeł nakreślone zostaną perspektywy badawcze omawianej problematyki.

*

Część informacji o rolnictwie COP można znaleźć w opracowaniach zwartych. Interesującą nas problematykę poruszył Michał Huculak w „Almanachu Podkarpackim 2000”. Wymienił on ważniejsze inwestycje rolno-spożywcze, które realizowano w COP. Wspomniął również o pracach melioracyjnych, tworzeniu zbiorników przeciwpowodziowych, akcji parcelacyjnej i komasacji gruntów, tworzeniu infrastruktury dla usprawnienia handlu produktami rolnymi oraz zwiększającej się stopniowo roli roślin przemysłowych w rolnictwie COP¹. Stanisław Krzykała w pierwszym tomie „Dziejów Lubelszczyzny” z 1974 r. wspomniął o pozytywnym wpływie inwestycji COP na przemysł rolno-spożywczy w rejonie lubelskim „B” (obszar COP podzielono na trzy rejony: A – kielecki, surowcowy; B – lubelski, aprowizacyj-

-ny oraz C – sandomierski, czyli właściwy rejon przemysłowy). Podał, że w okresie tworzenia COP trzykrotnie wzrosły obroty w fabryce maszyn i narzędzi rolniczych. W lubelskiej fabryce wag miano zwiększyć produkcję w stosunku do 1936 r. o 80%. Podkreślił również wzrost produkcji gorzelnii i cukrowni na Lubelszczyźnie².

Szereg informacji na temat rolnictwa COP można znaleźć w przedwojennych opracowaniach fachowych dotyczących ekonomiki rolnej. Autorem interesującego i ważnego tekstu zatytułowanego „Rolnictwo w Okręgu Centralnym” opublikowanym w piśmie „Rolnictwo” był Stanisław Skwarczyński. Dokonał on analizy rolnictwa COP pod względem produktywności roślinnej i zwierzęcej³. Starał się poprzez to określić poziom jego samowystarczalności. Należało bowiem stwierdzić, czy COP będzie sam się w stanie wyżywić, czy też należy sprowadzać na jego teren produkty rolne z Kresów Wschodnich. Badał on obszar COP mniejszy niż określony przez ustawę o ulgach inwestycyjnych z 1938 r., a więc bez południowych powiatów województwa krakowskiego i lwowskiego. Podkreślił, że powiaty COP nie są w praktyce powiązane ze sobą funkcjonalnie. Jego zdaniem, na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci na ziemiach tych nie było odpowiednich warunków polityczno-gospodarczych, aby takie związki stworzyć. Istniało jednak pewne naturalne, a zarazem historyczne powiązanie w postaci systemu rzecznej Wisły, który planowano w ramach budowy COP odpowiednio zagospodarować. S. Skwarczyński, dzieląc COP na poszczególne rejony, wskazał, że kryterium jego podziału stanowi skupisko kilku powiatów wokół większych miast stanowiących dlań rynek zbytu. Na tej podstawie wydzielił sześć rejonów⁴. Napisał: „Krótki przegląd statystyczny struktury rolnictwa w Okręgu Centralnym przekonuje nas, że okręg ten posiada charakter niejednolity i w ogólnych zarysach przypomina w pomniejszeniu strukturę Rzeczypospolitej. Momentem, który występuje na tym obszarze w większym nasileniu, jest przeludnienie wsi. Zwłaszcza niektóre powiaty, zaliczone przez nas do Okręgu Centralnego, stanowią jedne z najbardziej przeludnionych okolic w Polsce; są to powiaty środkowej Małopolski, położone wzdłuż linii kolejowej Tarnów – Przemyśl”⁵. Według S. Skwarczyńskiego produkcja rolnicza dominowała w rejonach sandomierskim i lubelskim. Rejony tarnowsko-rzeszowski oraz przemyski specjalizowały się zaś w hodowli bydła rogatego⁶.

Znany polski ekonomista rolnictwa Antoni Żabko-Potopowicz przygotował pracę: „Rolnictwo w Polsce. Stan, bolączki, zadania, drogi naprawy”, cz. I: „Stan rolnictwa w Polsce”, powołując się m.in. na wcześniej cytowane opracowanie S. Skwarczyńskiego. Według A. Żabko-Potopowicza w okresie, gdy nastąpi intensywna industrializacja COP, miejscowa produkcja rolnicza nie będzie w stanie zaspokoić nowych pojawiających się potrzeb ludno-

ści miejscowej i napływowej. Za pozytywne należało zaś uznać według autora nasilenie hodowli bydła w okolicach Tarnowa i Rzeszowa⁷.

Budzące uwagę informacje można znaleźć w opracowaniach dotyczących przemysłu. W dziele „Podstawy surowcowe uprzemysłowienia Wielkopolski” Florian Barciński ocenił, że w przyszłości uprzemysłowiony teren COP korzystający z produkcji rolnej sąsiedniego Wołyńa będzie mógł odciążyć rynki zbytu na produkty rolne znajdujące się na Mazowszu, Górnym Śląsku i województwie łódzkim, dzięki czemu będą one mogły korzystać z produkcji nowoczesnie rozwiniętego rolnictwa Wielkopolski⁸.

Informacje na temat rolnictwa w COP zawarto w okolicznościowym wydawnictwie opublikowanym z okazji Pierwszego Polskiego Kongresu Inżynierów, który odbył się w dniach 12-14 września 1937 r. we Lwowie. W części „Sekcja VII Przemysłów Konsumpcyjnych i Rolnictwa” Tadeusz Śliwiński pisał, iż w COP należało lokalizować wszystkie nowe wytwórnie przetwarzające artykuły roślinne, czyli np. olejarnie i utwardzalnie olejów⁹. Jego zdaniem w intensyfikacji rolnictwa w COP mogło by pomóc organizowanie na jego terenie przemysłu chemicznego. Argumentował, że fabryki związków azotowych w Mościcach i Chorzowie, poza normalną produkcją nastawioną na zysk, część nawozów sztucznych mogłyby przeznaczyć w formie subwencji na cel intensyfikacji rolnictwa w COP. Należało również odpowiednio zabezpieczyć przed powodzią tereny rolnicze położone w okolicach Sandomierza. Jeżeli chodzi o gospodarkę leśną, to był zdania, że należało propagować uprawę gatunków drzew, z których można byłoby pozyskiwać jak najlepszej jakości celulozę. Należało ponadto zwiększyć w COP produkcję związaną z rektyfikacją spirytusu oraz gorzelnictwem rolniczym i przemysłowym¹⁰.

Informacje na temat rolnictwa w COP pojawiały się w prasie codziennej, czego przykładem była „Gazeta Polska”. Autor jednego z artykułów „Chleb razowy w COP-ie” stwierdził, że w początkowej fazie rozwoju przemysłu, w razie niemożności zaspokojenia popytu ludności na artykuły spożywcze, przed prywatną inicjatywą gospodarczą staną ważne zadania. Podkreślił braki w istniejącej w COP infrastrukturze rolno-spożywczej pisząc, że z Rzeszowa, z braku wystarczającego zaplecza przetwórczego żyto do przemiału transportowano do innych miejscowości¹¹.

W „Warszawskim Dzienniku Narodowym” z 8 lutego 1938 r. natrafiamy na artykuł „Warunki podniesienia rolnictwa w Centralnym Okręgu Przemysłowym”. Redakcja podała, że podniesienie rolnictwa w COP i dostosowanie go do nowych potrzeb nie będzie możliwe przy użyciu tylko miejscowych sił i środków. Aby możliwe stało się zwiększenie produkcji rolnej, ok. 50% gruntów głównie małej własności rolnej położonych u styku województw krakowskiego i lwowskiego wymagało melioracji, a takie przedsięwzięcia pochłonęłyby

znaczne środki finansowe. Oszacowano jednak, że przeprowadzenie potrzebnych melioracji mogłoby zwiększyć produkcję o 50-100%¹².

O rolnictwie w COP pisano również w prasie lokalnej, omawiając problemy mieszkańców wsi w formie osobistych świadectw i doświadczeń. Franciszek Igram, który w okolicach Kolbuszowej organizował kursy rolnicze i propagował wiedzę z zakresu sadownictwa i warzywnictwa¹³, pisał w „Wiadomościach Kolbuszowskich”, że rolnicy powinni poprawić stan łąk oraz pastwisk. Uzasadniał, że poprawi to mleczność krów. Dla powiatu kolbuszowskiego sprawa ta była bardzo ważna, gdyż istniejące tam łąki i pastwiska były w znacznej mierze zachwaszczone, zamszone, podmokłe, nienawożone, nieuprawiane i zakwaszone. Ponadto wskazał na różnego rodzaju wysokie obciążenia finansowe i rzeczowe ponoszone przez miejscową ludność na rzecz państwa i samorządu. Pisał obrazowo, że nie tylko poprawa stanu łąk i pastwisk, lecz również podniesienie wydajności gospodarstw przy wykonaniu odpowiednich kroków mogłoby znacznie zwiększyć ilość pieniędzy pozostałych w portfelach miejscowej ludności¹⁴.

Na informacje o produkcji rolno-spożywczej możemy natknąć się w prasie branżowej. Jednym z ważnych tytułów był „Przegląd Piwowarsko-Słodowniczy” – organ Związku Piwowarów w Polsce. W jednym z numerów czasopisma z 1938 r. w artykule „Browary w Centralnym Okręgu Przemysłowym”, na podstawie informacji uzyskanych z „Biuletynu Związku Browarów i Słodowni” (1938, nr 8) wymienione są miejsca produkcji piwa w COP: „Z woj. krakowskiego: Okocim, Tarnów, Zofinów (Grybów). Z woj. lwowskiego: Biała (Rzeszów), Dzików, Łańcut, Nisko, Zaczernie, Zarszyn, Dobromil, Ostrów (Przemyśl), Węgierka, Dzików Stary. Z woj. kieleckiego: Jędrzejów, Kielce, Kozienice, Opoczno, Ostrowiec, Radom. Z woj. lubelskiego: Lublin (2 brow.), Kluczkowice, Janów, Popkowice, Zamość, Jatutów, Zwierzyniec, Sławatycze”¹⁵.

W piśmie „Kupiec – Świat Kupiecki” z 2 lipca 1939 r. poruszono ważną problematykę odnoszącą się do rolnictwa w COP, mianowicie sprawę zaplecza rolniczego na Wołyniu. Uznano, iż na terenie Wołynia istniały znaczne nadwyżki zbóż. Wołyń posiadał ważną rolę w produkcji chmielu, owoców, tytoniu, gryki, prosa, konopi i fasoli. Funkcjonowały młyny, cukrownie, olejarnie, rzeźnie eksportowe, bekoniarnie i elewatory zbożowe. Rozwijała się hodowla bydła i trzody. Wołyń tym samym miał szansę stać się rezerwuarem produktów rolnych dla COP¹⁶.

W numerze tygodnika „Głos Mazowiecki Handlowy, Rzemieśniczy i Przemysłowy” z 1 marca 1938 r. umieszczono artykuł Stanisława Victorina zatytułowany „Uprzemysłowienie kraju a rolnictwo”¹⁷. S. Victorin podkreślił, że podniesienie poziomu i uprzemysłowienie rolnictwa w COP może nabrać ważnego znaczenia ekonomicznego dla rynku polskiego i je-

go położenia względem rynków zagranicznych: „Przemysł eksportowy jest zawsze narażony na silne wahania, zmiany i niespodzianki, jakie trafiają się na obcych rynkach, Przemysł konsumowany na rynku własnym wewnętrznym jest od tego himerycznego balansowania cen i zapotrzebowań wolny, tym samym stają się możliwe: normalna, bo do własnych dobrze znanych potrzeb dostosowana wytwórczość i normalna kalkulacja. I na odwrót – w interesie rolnictwa leży możliwie najszerszy rozwój przemysłu. Wytwory rodzimego przemysłu są z reguły od importu tańsze, nastroczają możliwość dogodnego kredytu i przede wszystkim rozbudowany przemysł rozwiązuje racjonalnie dotkliwy dla rolnictwa problem, to jest przeludnienie wsi”¹⁸.

W numerze czasopisma „Życie Rolnicze” (będącym organem Związku Izb i Organizacji Rolniczych RP) z 2 kwietnia 1938 r. podano artykuł „Rolnictwo woj. kieleckiego a Centralny Okręg Przemysłowy” autorstwa W. Michałowskiego¹⁹. Jego zdaniem uprzemysłowienie COP przyczyni się do rozwoju nowych gałęzi wytwórczości w rolnictwie. Do powiatów województwa kieleckiego posiadających odpowiednie warunki dla rozwoju rolnictwa W. Michałowski zaliczył: sandomierski, stopnicki, pińczowski, i część opatowskiego). Według niego produkcja rolnictwa tych powiatów powinna zmienić kierunek wywozu artykułów rolnych z rynków zachodnich na uprzemysławiane powiaty okręgu. W ramach konsumpcji wewnętrznej COP wykorzystywane miały być również nadwyżki wymienionych żywnych powiatów województwa kieleckiego. Oceniał, iż należy dokonać szeregu inwestycji w ramach infrastruktury rolnej, które mogłyby zdynamizować obroty w handlu zbożem (spichlerze, młyny elewatory)²⁰. W. Michałowski był zdania, że „Sytuacja rolnictwa w okręgu «A», t.j. w pozostałych 8 powiatach woj. kieleckiego, t.zw. «tworzywa COP» przedstawia się nieco inaczej. Jest to teren już dzisiaj w pewnej mierze uprzemysłowiony. Rolnictwo rozporządza tam mniej korzystnymi warunkami glebowymi, co ogranicza wszechstronność produkcji. Niemniej jednak obok przemysłu niektóre także gałęzie przetwórstwa rolnego znajdują uzasadnienie gospodarcze. Przede wszystkim jednak wysuwa się zagadnienie aprowizacyjne pobliskich ośrodków miejskich i przemysłowych i wykorzystanie w tym celu naturalnych warunków dla podniesienia produkcji rolniczej i organizacji zbytu”²¹.

Tematyka COP była obecna także w wydawnictwach popularnych. W broszurze „Rzeczywistość gospodarcza Polski i zamierzenia ku poprawie” podkreślono, iż aby można było podnieść poziom rolnictwa należało modernizować gospodarstwa rolne. Rozwój szkolnictwa obok rozwoju przemysłu miał pozwolić na częściowe przejście nadwyżki ludności rolniczej do zawodów w przemyśle, handlu i rzemiośle²².

Wśród wielu elaboratów poświęconych COP opracowanych przez Izbę Przemysłowo-Handlową w Krakowie znajduje się jeden poświęcony sprawom aprowizacji w COP. Nosi ty-

tuł: „Uwagi o sytuacji aprowizacyjnej w powiatach Centralnego Okręgu Przemysłowego leżących w zasięgu działalności Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie”. W elaboracie zebrano i opracowano dane i informacje, dzięki którym miano nakreślić część wytycznych polityki aprowizacyjnej na terenie, który uległ procesowi szybkiej industrializacji. Autorzy opracowania zaznaczyli, że dla nakreślenia planu długofalowej polityki aprowizacyjnej, należało uzyskać informacje w zakresie potrzeb obronnych państwa, aktualnego stanu ludnościowego COP, stanu produkcji, komunikacji, wymiany towarowej, kierunków i rozmiarów industrializacji COP w dłuższej perspektywie czasowej. Długofalowy plan aprowizacji COP według Izby mógł być opracowany jedynie z czynnym udziałem władz państwowych. Zebrane przez siebie dane i informacje Izba uznawała za fragmentaryczne i jednocześnie wyraźnie wskazała na konieczność przeprowadzenia bardziej dokładnych badań. Za jeden z powodów opracowania wspomnianego elaboratu podano niepokojący – zdaniem Izby – wzrost cen na artykuły pierwszej potrzeby²³.

Badaniem (jak wynika z samego tytułu) zostały objęte te powiaty COP, które leżały w okręgu Izby. Niemniej jednak nawiązywano również do sytuacji powiatów sąsiednich leżących poza jej zasięgiem. Przedstawiono m.in. dane o kształtowaniu się cen najważniejszych produktów na tle produkcji rolnej: pszenicy, żyta, jęczmienia, ziemniaków, chleba żytniego (pytłowego i razowego), mięsa wołowego i wieprzowego, słoniny i kiełbasy (odnośnie Rzeszowa, w którym zanotowano szczególnie duży ruch inwestycyjny uwzględniono większą ilość artykułów). Co jest interesujące – w omawianym opracowaniu zawarto wykresy ukazujące krzywe cen poszczególnych produktów od sierpnia lub września 1937 r. do czerwca 1938 r., z wyszczególnieniem Rzeszowa (od stycznia 1936 r. do lipca lub sierpnia 1938 r.). Dla każdego z produktów wyznaczono powiaty w których ceny były najniższe lub najwyższe²⁴.

Przedstawione powyżej przykłady tekstów źródłowych dotyczących rolnictwa w COP, są zaledwie zasygnalizowaniem wielości i rodzajów źródeł czekających na badaczy. Wiele z nich znajduje się np. w archiwach państwowych, a być może jeszcze więcej w prywatnych zbiorach, niedostępnych pozostałościach archiwów zakładowych, niepublikowanych wspomnieniach rękopiśmiennych itp. Już jednak te wspomniane w artykule dowodzą, że perspektywy badawcze omawianej problematyki są znaczne. Rolnictwo w COP niewątpliwie powinno stać się problematyką poruszoną w szerszej monografii, w której omówiono by m. in. plany (również te niezrealizowane) rozwoju przedsiębiorstw branży rolno-spożywczej w COP, które powstawać miały obok zakładów przemysłu zbrojeniowego. Chodzi w tym przypadku o próbę opisu związków rolnictwa z tworzonym niemal od podstaw przemysłem, a obszar COP daje taki możliwości.

- ¹ M. Huculak, *Centralny Okręg Przemysłowy 1936–1939*, [w:] *Almanach Podkarpacki 2000*, red. J. Szkutnik, J. Świeboda, Rzeszów 1999, s. 220.
- ² S. Krzykała, *W Polsce niepodległej 1918–1939*, [w:] *Dzieje Lubelszczyzny*, t. 1, red. T. Mencil, Warszawa 1974, s. 760.
- ³ S. Skwarczyński, *Rolnictwo w Okręgu Centralnym*, „*Rolnictwo*” 1937, nr 89, s. 77-102.
- ⁴ *Ibidem*, s. 78-81.
- ⁵ *Ibidem*, s. 90.
- ⁶ *Ibidem*.
- ⁷ A. Żabko-Potopowicz, *Rolnictwo w Polsce. Stan, bolączki, zadania, drogi naprawy*, cz. 1: *Stan rolnictwa w Polsce*, Warszawa 1938, s. 137.
- ⁸ F. Barciński, *Podstawy surowcowe uprzemysłowienia Wielkopolski*, Poznań 1938, s. 7.
- ⁹ T. Śliwiński, *Przemysł cukrowniczy wobec zagadnień obrony*, [w:] *Pierwszy Polski Kongres Inżynierów Lwów, 12-14 września 1937 r.*, cz. VII: *Sekcja VII. Przemysłów Konsumpcyjnych i Rolnictwa*, Warszawa 1938, s. 42.
- ⁹ *Id.*, *Surowce rolnicze da obrony państwa*, [w:] *Pierwszy Polski Kongres...*, s. 79-81.
- ¹⁰ L. B., *Chleb razowy w COP-ie*, „*Gazeta Polska*” 1939, nr 39, s. 3.
- ¹¹ *Warunki podniesienia rolnictwa w Centralnym Okręgu Przemysłowym*, „*Warszawski Dziennik Narodowy*” 1938, nr 38B, s. 6.
- ¹² M. Piórek, *Zasługi dla szkolnictwa i oświaty na Kolbuszowszczyźnie (uzupełnienie monografii szkoły)*, „*Przegląd Kolbuszowski*” 1996, nr 54, s. 7.
- ¹³ F. Ingram, *Rolnictwo, a Centralny Okręg Przemysłowy*, „*Wiadomości Kolbuszowskie*” 1938, nr 5, s. 3-4.
- ¹⁴ *Browary w Centralnym Okręgu Przemysłowym*, „*Przegląd Piwowarsko-Słodowniczy*” 1938, nr 6, s. 148.
- ¹⁵ *Wołyń – zapleczem COP*, „*Kupiec. Świat Kupiecki*” 1939, nr 27, s. 436.
- ¹⁶ S. Victorin, *Uprzemysłowienie kraju a rolnictwo*, „*Głos Mazowiecki Handlowy, Rzemieślniczy I Przemysłowy*” 1938, nr 9, s. 2.
- ¹⁷ *Ibidem*, s. 2.
- ¹⁸ W. Michałowski, *Rolnictwo woj. kieleckiego a Centralny Okręg Przemysłowy*, „*Życie Rolnicze*” 1938, nr 14, s. 4-5. Imienia autora nie udało się rozpoznać.
- ¹⁹ *Ibidem*, s. 4.
- ²⁰ *Ibidem*, s. 5.
- ²¹ *Rzeczywistość gospodarcza Polski i zamierzenia ku poprawie*, Warszawa 1938, s. 14-15.
- ²² *Uwagi o sytuacji aprowizacyjnej w powiatach Centralnego Okręgu Przemysłowego leżących w zasięgu działalności Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie*, Kraków 1938, s. 1-3.
- ²³ *Ibidem*, s. 4-10.

Bibliografia

Źródła

Rzeczywistość gospodarcza Polski i zamierzenia ku poprawie, Warszawa 1938.

Uwagi o sytuacji aprowizacyjnej w powiatach Centralnego Okręgu Przemysłowego leżących w zasięgu działalności Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie, Kraków 1938.

Literatura

Barciński F., *Podstawy surowcowe uprzemysłowienia Wielkopolski*, Poznań 1938.

Huculak M., *Centralny Okręg Przemysłowy 1936–1939*, [w:] *Almanach Podkarpacki 2000*, red. J. Szkutnik, J. Świeboda, Rzeszów 1999.

Krzykała S., *W Polsce niepodległej 1918–1939*, [w:] *Dzieje Lubelszczyzny*, t. 1, red. T. Mencil, Warszawa 1974.

Śliwiński T., *Przemysł cukrowniczy wobec zagadnień obrony*, [w:] *Pierwszy Polski Kongres Inżynierów Lwów, 12–14 września 1937 r.*, cz. VII: *Sekcja VII. Przemysłów Konsumpcyjnych i Rolnictwa*, Warszawa 1938.

Śliwiński T., *Surowce rolnicze dla obrony państwa*, [w:] *Pierwszy Polski Kongres Inżynierów Lwów, 12–14 września 1937 r.*, cz. VII: *Sekcja VII. Przemysłów Konsumpcyjnych i Rolnictwa*, Warszawa 1938.

Żabko-Potopowicz A., *Rolnictwo w Polsce. Stan, bolączki, zadania, drogi naprawy*, cz. 1: *Stan rolnictwa w Polsce*, Warszawa 1938.

Prasa

B. L., *Chleb razowy w COP-ie*, „Gazeta Polska” 1939, nr 39.

Browary w Centralnym Okręgu Przemysłowym, „Przegląd Piwowarsko-Słodowniczy” 1938, nr 6.

Ingram F., *Rolnictwo, a Centralny Okręg Przemysłowy*, „Wiadomości Kolbuszowskie” 1938, nr 5.

Michałowski W., *Rolnictwo woj. kieleckiego a Centralny Okręg Przemysłowy*, „Życie Rolnicze” 1938, nr 14.

Piórek M., *Zasługi dla szkolnictwa i oświaty na Kolbuszowszczyźnie (uzupełnienie monografii szkoły)*, „Przegląd Kolbuszowski” 1996, nr 54.

Skwarczyński S., *Rolnictwo w Okręgu Centralnym*, „Rolnictwo” 1937, nr 89.

Victorin S., *Uprzemysłowienie kraju a rolnictwo*, „Głos Mazowiecki Handlowy, Rzemieślniczy i Przemysłowy” 1938, nr 9.

Warunki podniesienia rolnictwa w Centralnym Okręgu Przemysłowym, „Warszawski Dziennik Narodowy” 1938, nr 38B, s. 6

Wołyń – zaplecze COP, „Kupiec. Świat Kupiecki” 1939, nr 27.

Mgr Wojciech Chudzik: doktorant w Zakładzie Historii Najnowszej w Instytucie Historii Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. E-mail: wojciech.chudzik@hotmail.com.

@article{Chudzik_2016, title={Rozwój rolnictwa w Centralnym Okręgu Przemysłowym – prezentacja źródeł}, volume={5}, url={<http://roczniksamorzadowy.jimdo.com/numery-czasopisma/2016-tom-5/>}, journal={Rocznik Samorządowy}, author={Chudzik, Wojciech}, year={2016}, pages={91-100}}

Huculak, M. 1999. *Centralny Okręg Przemysłowy 1936–1939* In *Almanach Podkarpacki 2000*, ed. by J. Szkutnik and J. Świeboda. Rzeszów

Krzykała, S. 1974. *W Polsce niepodległej 1918–1939* In *Dzieje Lubelszczyzny*, ed. by T. Mencil. Warszawa.